Lieta Nr. A420278019, SKA-698/2021
Administratīvo lietu departaments
ECLI:LV:AT:2021:1105.A420278019.11.S

Latvijas Republikas Senāts
SPRIEDUMS
Rīgā 2021.gada 5.novembrī

Tiesa šādā sastāvā: senatori Andris Guļāns, Dace Mita un Līvija Slica

rakstveida procesā izskatīja administratīvo lietu, kas ierosināta, pamatojoties uz /pers. A/ (*/pers. A/*) pieteikumu par pienākuma uzlikšanu Tieslietu ministrijai atlīdzināt nemantisko kaitējumu, sakarā ar Tieslietu ministrijas kasācijas sūdzību par Administratīvās apgabaltiesas 2020.gada 11.novembra spriedumu.

Aprakstošā daļa

[1] Pieteicējs, Krievijas Federācijas pilsonis /pers. A/, 2015.gada 10.jūnijā patvaļīgi iekļuva Ādažu militārajā bāzē.

Pieteicējs tika aizturēts un pret viņu tika uzsākts kriminālprocess saistībā ar Krimināllikuma 231.panta otrajā daļā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanu. Turklāt pieteicējam kriminālprocesa ietvaros no 2015.gada 10.jūnija līdz 2015.gada 6.oktobrim (119 dienas) piemērots drošības līdzeklis – apcietinājums.

Ar Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2018.gada 23.maija spriedumu pieteicējs atzīts par nevainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā un attaisnots. Spriedums stājās spēkā 2018.gada 4.decembrī, kad Senāka Krimināllietu departaments atteica kasācijas tiesvedības ierosināšanu.

Pieteicējs 2019.gada 3.jūnijā vērstās Tieslietu ministrijā ar iesniegumu par zaudējumu un nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanu saskaņā ar Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likumu (turpmāk – Kaitējuma atlīdzināšanas likums).

Tieslietu ministrija 2019.gada 18.septembrī pieņēma lēmumu Nr. 1-4.3/27, ar kuru daļēji apmierināts pieteicēja prasījums par zaudējumu atlīdzināšanu, bet pilnībā noraidīts prasījums par nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanu saistībā ar apcietinājumā nepamatoti pavadīto laiku. Atteikums atlīdzināt nemantisko kaitējumu pamatots ar Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 15.panta astoto daļu un pieteicēja līdzatbildību par apzinātas un prettiesiskas rīcības rezultātā piemēroto brīvības ierobežojumu.

Tieslietu ministrijas lēmumu, daļā par atteikumu atlīdzināt nemantisko kaitējumu, pieteicējs pārsūdzēja administratīvajā tiesā.

[2] Ar Administratīvās apgabaltiesas 2020.gada 11.novembra spriedumu apmierināts pieteicēja pieteikums par 3332 *euro* nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanu.

Apgabaltiesa atzina, ka tiesas lēmumi par pieteicējam piemērojamo apcietinājumu to pieņemšanas brīdī atbilda tiesību normām, taču vēlāk iestājās viens no Kaitējuma atlīdzināšanas likumā norādītajiem kaitējuma atlīdzinājuma tiesiskajiem pamatiem – spēkā ir stājies pieteicēju attaisnojošs tiesas spriedums, ar kuru viņš attaisnots visās pret viņu celtajās apsūdzībās. No tā savukārt izriet, ka pieteicējs laikā no 2015.gada 10.jūnija līdz 2015.gada 6.oktobrim tika nepamatoti turēts apcietinājumā.

Apgabaltiesa ir ņēmusi vērā Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2018.gada 23.maija spriedumā izdarīto secinājumu, ka pieteicēja darbības, pārkāpjot pāri militārā objekta žogam un iekļūstot militārajā objektā, satur nevis Krimināllikuma 231.pantā paredzētā noziedzīga nodarījuma pazīmes, bet gan Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 194.^{3}pantā paredzētā nodarījuma pazīmes. Ja sakarā ar pieteicēja prettiesisko rīcību būtu ierosināta administratīvā pārkāpuma lieta par Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 194.^{3}pantā paredzētā pārkāpuma izdarīšanu, nebūtu arī pamata turēt pieteicēju apcietinājumā, jo atbilstoši šā panta sankcijā noteiktajam par šo administratīvo pārkāpumu bija nosakāms vai nu naudas sods līdz 70 *euro* vai arī izsakāms brīdinājums. Līdz ar to tikai tāpēc, ka pieteicējs ir veicis neatļautu darbību, par ko viņš varēja tikt sodīts administratīvi, pieteicējs nevar tikt atzīts par līdzvainīgu viņa turēšanā apcietinājumā. Galvenais iemesls, kāpēc pieteicējs atradās apcietinājumā, bija tas, ka viņa rīcība kļūdaini tika uzskatīta par noziedzīgu nodarījumu. Šis kļūdainais secinājums nebija atkarīgs no pieteicēja un attiecīgi pieteicējs nav apzināti veicinājis viņa nokļūšanu apcietinājumā.

[3] Tieslietu ministrija par apgabaltiesas spriedumu iesniedza kasācijas sūdzību, kurā pausts viedoklis, ka apgabaltiesa nepareizi interpretējusi un piemērojusi Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 15.panta astoto daļu.

Lai arī likumdevējs Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 15.panta astotajā daļā noteicis, ka kaitējuma atlīdzības apmēru var samazināt vienīgi ievērojot tās fiziskās personas personību raksturojošas ziņas un līdzatbildību, kuras brīvība tikusi nepamatoti ierobežota, tomēr jāņem vērā, ka personas personību raksturo arī tās rīcība, līdzīgi kā tas noteikts Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 14.panta pirmajā daļā. No Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 15.panta astotās daļas kopsakarā ar 14.panta pirmajā daļā noteikto izriet, ka izskatāmajā gadījumā atlīdzinājuma apmēra noteikšanā, piemērojot tiesību normu saprātīgas piemērošanas principu, ņem vērā likumā tieši neminētu, bet lietas izšķiršanai būtisku apstākli – pieteicēja prettiesisko rīcību, kas bija pamats kriminālprocesa ierosināšanai.

Vienlīdzības un taisnīguma princips nepieļauj atlīdzināt kaitējumu vienādā apmērā tām personām, pret kurām kriminālprocess ierosināts apstākļu sakritības rezultātā (bez personas aktīvas rīcības), un tām personām, pret kurām kriminālprocess ierosināts personas acīmredzami traucējošas, izaicinošas, bezkaunīgas un prettiesiskas rīcības rezultātā, kas ir vērsta uz noteiktās valsts pārvaldes kārtības aizvainojumu un necieņas izrādīšanu.

Apgabaltiesa, pievienojoties pirmās instances tiesas spriedumam, nav izvērtējusi apelācijas sūdzībā izteiktos argumentus par cēlonisko saikni starp kaitējumu un pieteicēja rīcību, tiesiskuma un vienlīdzības principa ievērošanu kaitējuma atlīdzinājuma lietās, sistēmisko tiesību normu tulkošanu. Turklāt arī sprieduma rezolutīvā daļa nesatur norādi par ministrijas apelācijas sūdzību, kas liecina par to, ka ministrijas apelācijas sūdzība netika izvērtēta pēc būtības

pat formāli. Apelācijas sūdzībā norādīto argumentu izvērtēšana varēja novest pie cita lietas rezultāta, līdz ar to apgabaltiesa ir pieļāvusi Administratīvā procesa likuma 302.panta pirmās daļas, 307.panta ceturtās daļas un 251.panta piektās daļas pārkāpumu un šis pārkāpums ir atzīstams par būtisku.

[4] Pieteicējs pauž viedokli, ka apgabaltiesas spriedums ir motivēts un pamatots, bet Tieslietu ministrijas kasācijas sūdzība noraidāma. Lietā nav konstatējama pieteicēja līdzatbildība Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 8.panta izpratnē.

Motīvu daļa

[5] Kasācijas tiesvedības ietvaros izvērtējams, vai apgabaltiesa, taisot spriedumu, pareizi interpretējusi un piemērojusi Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 15.pantu, kas nosaka nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanas kārtību par nepamatotu vai prettiesisku brīvības ierobežošanu, kā arī priekšnoteikumus kaitējuma atlīdzības samazināšanai.

[6] Atsevišķi Tieslietu ministrijas kasācijas sūdzībā paustie apsvērumi robežojas ar kritiku par apgabaltiesas spriedumā ietverto faktisko apstākļu novērtējumu.

Senāts atgādina, ka kasācijas instances tiesa neveic pierādījumu pārbaudi un nepārskata zemākas instances tiesas secinājumus par lietas faktiskajiem apstākļiem, bet pārbauda, vai tiesa nav pārkāpusi konkrētas tiesību normas vai pārsniegusi savas kompetences robežas (Administratīvā procesa likuma 325.pants). Lietas izskatīšana pēc būtības, pārbaudot pierādījumus, notiek tikai pirmās un apelācijas instances tiesā. Kasācijas instances tiesas kompetencē nav, pārbaudot pierādījumus, pārliecināties, ka izslēgta jebkura iespējamība, ka pierādījumu pārbaudes rezultātā varētu izdarīt kasatoram labvēlīgāku secinājumu. Tā būtu atkārtota pierādījumu novērtēšana pēc būtības, ko veic pirmās un apelācijas instances tiesa (*Senāta 2018.gada 13.februāra sprieduma lietā Nr. SKA-92/2018 (ECLI:LV:AT:2018:0213.A420433513.2.S) 7.punkts*).

Tādējādi izskatāmajā lietā Senāts vērtēs vienīgi apgabaltiesas spriedumā ietverto tiesību normu interpretāciju un piemērošanas tiesiskumu.

[7] Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 92.panta trešais teikums nosaka: „Nepamatota tiesību aizskāruma gadījumā ikvienam ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu."

Satversmes tiesa ir norādījusi, ka Satversmes 92.panta trešais teikums ietver vispārēju taisnīgas tiesas garantiju – ja kādas personas tiesības vai ar likumu aizsargātās intereses ir pārkāptas, tad personai ir tiesības saņemt atbilstīgu atlīdzinājumu. Atbilstīgam atlīdzinājumam ir vairākas funkcijas – visupirms jau kompensācijas, samierināšanas, kā arī vispārējās un speciālās prevencijas funkcija. Minēto funkciju mērķis ir panākt efektīvu taisnīguma atjaunošanu un pamattiesību aizsardzību (*Satversmes tiesas 2012.gada 6.jūnija sprieduma lietā Nr. 2011-21-01 6. un 11.1.punkts*). Satversmes 92.panta trešajā teikumā ietvertas personas tiesības uz pieeju tiesību aizsardzības līdzekļiem, kas efektīvi nodrošina personas tiesību aizsardzību un ļauj personai saņemt atbilstīgu atlīdzinājumu nepamatota tiesību aizskāruma gadījumā (*Satversmes tiesas 2020.gada 7.maija lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr.2019-21-01 10.1.punkts un 2021.gada 5.marta sprieduma lietā Nr. 2020-30-01 11.1.punkts*).

Arī no Latvijas starptautiskajām saistībām izriet pienākums nodrošināt personai tiesības uz kompensāciju nepamatota vai prettiesiska apcietinājuma vai aresta gadījumā (Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 5.panta 5.punkts). Tādējādi kompensācijas noteikšana par nepamatotu vai prettiesisku brīvības ierobežošanu ir minimālais nacionālajā normatīvajā regulējumā ieviešamais standarts (*12.Saeimas likumprojekta Nr. 578/Lp12 „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija), pieejams: http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/D358C46EE64B01CFC2257FB5003F122B*).

Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 1.panta pirmajā daļā noteiktais likuma mērķis ir nodrošināt privātpersonai Satversmē noteiktās tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu par zaudējumu un nemantisko kaitējumu, kas tai nodarīts kriminālprocesā vai administratīvā pārkāpuma lietvedībā iestādes, prokuratūras vai tiesas prettiesiskas vai nepamatotas rīcības dēļ.

Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 4.panta pirmās daļas 1.punkts noteic, ka fiziskajai personai ir tiesības uz kaitējuma atlīdzinājumu, ja spēkā stājies attaisnojošs tiesas spriedums, ar kuru persona atzīta par nevainīgu un attaisnota visās pret to celtajās apsūdzībās.

Savukārt Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 15.panta otrā daļa noteic, ka, ievērojot šā likuma 4.panta pirmajā daļā [..] minētos nosacījumus, fiziskajai personai izmaksā kaitējuma atlīdzību par prettiesisku vai nepamatotu brīvības ierobežošanu divu dienu darba samaksas apmērā par katru dienu (24 stundām), kurā personas brīvība bija ierobežota.

Tādējādi ikvienai personai, kuras brīvība kriminālprocesa gaitā tikusi nepamatoti ierobežota, ir tiesības saņemt atlīdzinājumu likumā noteiktajā kārtībā un apmērā.

[8] Vienlaikus jāņem vērā arī tas, ka pašas personas rīcība var kalpot par iemeslu brīvības atņemšanas piemērošanai vai arī ilgākai piemērošanai, nekā tas būtu objektīvi nepieciešams. Šādā situācijā var būt nepamatoti personai piešķirt likumā paredzēto atlīdzinājumu pilnā apmērā.

Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 15.panta astotā daļa noteic, ka lēmējiestāde var samazināt kaitējuma atlīdzības apmēru, kas aprēķināts saskaņā ar šā panta nosacījumiem, ievērojot tās fiziskās personas personību raksturojošas ziņas un līdzatbildību, kuras brīvība tikusi nepamatoti ierobežota.

Tādējādi Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 15.panta astotā daļa noteic divus savstarpēji nošķiramus kritērijus atlīdzības apmēra samazināšanai – personību raksturojošas ziņas un līdzatbildību.

[9] Tieslietu ministrijas kasācijas sūdzībā vairākkārt ietvertas norādes uz „pieteicēja prettiesisko rīcību", ar to vienlaikus raksturojot gan pieteicēja rīcības cēloņsakarību ar apcietinājuma piemērošanu (līdzatbildība), gan šo darbību izaicinošo un morāli nosodāmo raksturu (personību raksturojošas ziņas).

Senāts šādu argumentācijas metodi noraida kā neatbilstošu izskatāmās lietas apstākļiem.

Atbilstoši Administratīvā procesa likuma 250.panta otrajai daļai tiesa, vērtējot administratīvā akta tiesiskumu, spriedumā ņem vērā tikai to pamatojumu, ko iestāde ietvērusi administratīvajā aktā.

Tieslietu ministrijas lēmumā ir ietverts pamatojums par to, ka nelabvēlīgās sekas radušās paša pieteicēja rīcības rezultātā (*lēmuma 5.punkts*). Šādi apsvērumi pēc būtības norāda uz līdzatbildības vērtējumu. Savukārt vērtējums par personību raksturojošām ziņām Tieslietu ministrijas lēmumā pēc būtības nav konstatējams. Iestāde tiesas procesā nevar balstīties uz tādiem apsvērumiem, kas nav vērtēti tās izdotajā administratīvajā aktā.

Tādējādi Senāts atzīst par pamatotu un tiesību normām atbilstošu apgabaltiesas rīcību, lietā vērtējot vienīgi pieteicēja līdzatbildību, bet personību raksturojošos apsvērumus atstājot bez ievērības. Šā paša iemesla dēļ arī Senāts izskatāmajā lietā vērtēs vienīgi personas līdzatbildību regulējošo tiesību normu interpretāciju un piemērošanu.

[10] Tieslietu ministrijas ieskatā Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 15.panta astotā daļa interpretējama tādējādi, ka aprēķinātais kaitējums tiek samazināts un faktiski netiek atlīdzināts, ja tas radies pieteicēja prettiesiskas rīcības rezultātā.

Senāts savā līdzšinējā judikatūrā ir attīstījis virkni principu, kas ir jāievēro atlīdzinājuma noteikšanā. Lai atlīdzinājums būtu atbilstīgs Satversmes 92.panta izpratnē, tam ir jābūt efektīvam tiesiskās aizsardzības līdzeklim (*Senāta 2013.gada 4.oktobra sprieduma lietā Nr. SKA-206/2013 (A42696509) 6.punkts*). Jēdziens „atbilstīgs atlīdzinājums" nozīmē, ka atlīdzinājumam ir jābūt taisnīgam. Atlīdzinājumam ir jāsniedz gandarījums personai, kuras tiesības ir tikušas aizskartas (*Senāta 2011.gada 18.februāra sprieduma lietā Nr. SKA-161/2011 (A42519807) 16.punkts*). Ar atlīdzinājumu var arī atturēt iestādi no līdzīgu aizskārumu izdarīšanas nākotnē (*Senāta 2010.gada 16.februāra sprieduma lietā Nr. SKA-104/2010 (A42466905) 18.punkts*). Nosakot atlīdzinājumu, tiesa pauž valsts nostāju par aizskarto tiesību un paša tiesību aizskāruma nozīmīgumu. Tādējādi atlīdzinājums demokrātiskā un tiesiskā valstī nedrīkst būt nesamērīgi mazs (*Senāta 2012.gada 11.maija sprieduma lietā Nr. SKA-120/2012 (A42645308) 6.punkts, 2011.gada 18.februāra sprieduma lietā Nr. SKA-161/2011 (A42519807) 16.punkts, 2010.gada 16.februāra sprieduma lietā Nr. SKA-104/2010 (A42466905) 18.punkts*).

Interpretējot Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 15.panta astotajā daļā lietoto vārdu nozīmi, Senāts uzsver normā lietoto jēdzienu „samazināt". Minētais jēdziens norāda uz lēmējiestādes tiesībām kaitējuma atlīdzības apmēru padarīt mazāku, nekā to paredz likumā noteiktā kaitējuma atlīdzības aprēķina kārtība. Tomēr šis jēdziens pats par sevi nesniedzas tik tālu, lai kalpotu par pamatu pilnīgam atteikumam izmaksāt kaitējuma atlīdzību.

No teleoloģiskā viedokļa jāņem vērā Kaitējuma atlīdzināšanas likuma projekta anotācijā norādītais, ka galvenais kritērijs morālā kaitējuma kompensācijas apjoma noteikšanai ir laika posms, kādā personai ir bijusi ierobežota brīvība. Valstij ir jāuzņemas atbildība par tik būtisku personas pamattiesību nepamatotu ierobežojumu kā personas brīvības atņemšana. Līdz ar to likumprojekts paredz, ka nepamatotas personas brīvības ierobežošanas gadījumā morālā kaitējuma nodarīšanas fakts netiek pakļauts vērtēšanai, t.i., tiek prezumēts, ka ar nepamatotu brīvības ierobežošanu personai ir nodarīts morālais kaitējums (*12.Saeimas likumprojekta Nr. 578/Lp12 „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija), pieejams: http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/D358C46EE64B01CFC2257FB5003F122B*).

Iepazīstoties arī ar pārējiem Kaitējuma atlīdzināšanas likuma izstrādes materiāliem, konstatējams, ka likumprojekta sākotnējā redakcija pēc būtības liedza personai tiesības uz kaitējuma atlīdzību līdzatbildības apstākļos. Tomēr likumprojekta izskatīšanas gaitā tika virzītas mazāk stingras redakcijas, kas līdzatbildības apstākļos pieļāva arī daļēju atlīdzības samazinājumu. Savukārt Saeimas apstiprinātā likumprojekta galīgā redakcija vairs nesatur kategoriskas norādes uz atteikumu izmaksāt kaitējuma atlīdzību līdzatbildības apstākļos (*pieejams: http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/webSasaiste?OpenView&restricttocategory=578/Lp12*). Tādējādi likumprojekta izskatīšanas gaitā Saeima ir mērķtiecīgi atteikusies no normas redakcijas, kas kategoriski noraidītu personas tiesības uz atlīdzinājumu arī līdzatbildības apstākļos.

Apkopojot minētos apsvērumus, Senāts nerod apstiprinājumu Tieslietu ministrijas viedoklim, ka, piemērojot Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 15.panta astoto daļu līdzatbildības apstākļos, kaitējums faktiski nebūtu atlīdzināms.

Līdzatbildības institūts norāda, ka pie kaitējuma rašanās vainojama ne vien valsts institūcijas rīcība, bet arī pašas privātpersonas rīcība, tādējādi arī atbildība ir dalāma starp abiem incidenta dalībniekiem. Tomēr personas līdzatbildība pati par sevi neizslēdz valsts atbildību par personai nodarīto kaitējumu. Lēmējiestādei, Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 15.panta astotās daļas kontekstā, ir pienākums novērtēt abu pušu atbildības robežas un kompensēt kaitējumu proporcionāli valsts atbildības daļai.

Senāts uzsver, ka pārkāpuma ilgums ir viens no nozīmīgākajiem faktoriem, lai konstatētu pārkāpuma smagumu un izlemtu atbilstošo nemantiskā kaitējuma atlīdzinājuma apmēru (*sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012.gada 10.janvāra sprieduma lietā Nr. 42525/07 un Nr. 60800/08 „Ananyev un citi pret Krieviju" 172.punktu, Senāta 2016.gada 30.novembra sprieduma lietā Nr. SKA-1214/2016 (A420520313) 7.punktu*). Nav pieļaujama situācija, kurā personai izmaksājamās kompensācijas apmērs netiek līdzsvarots ar brīvības ierobežojuma ilgumu. Tomēr tieši šāda situācija veidojas, ja lēmējiestāde kaitējuma atlīdzinājumu samazina līdz nullei.

Līdz ar to Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 15.panta astotā daļa interpretējama tādējādi, ka tā ļauj lēmējiestādei samazināt kaitējuma atlīdzības apmēru, bet nepieļauj atteikt kaitējuma atlīdzību pēc būtības.

[11] Tieslietu ministrija pauž viedokli, ka apgabaltiesa nepareizi interpretējusi un piemērojusi Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 15.panta astoto daļu, jo nav aplūkojusi minēto normu sistēmiski, kopsakarā ar Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 14.panta pirmo daļu.

Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 14. un 15.pants regulē nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanas kārtību, kas pirmšķietami norāda uz iespēju šīs normas interpretēt kā vienotu tiesisko regulējumu.

Senāts ir atzinis, ka Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 14. un 15.pants var tikt kopīgi piemērots situācijās, kurās papildus nepamatotam brīvības ierobežojumam noticis arī citu pamattiesību nepamatots ierobežojums. Tas nozīmē, ka, nosakot piešķiramā atlīdzinājuma apmēru, tiesai jāņem vērā Kaitējuma atlīdzinājuma likuma 14.panta normas, kas vispārīgi regulē atlīdzinājumu par nemantisku kaitējumu un ļauj novērtēt atbilstošāko atlīdzinājumu par dažādu aizskārumu kopsakarā radītu kaitējumu (*S e n ā t a 2021.gada 31.maija sprieduma lietā Nr. 350/2021 (ECLI:LV:AT:2021:0531.A420274418.13.S) 8.punkts*). Tomēr jāuzsver, ka minētajā lietā, kurā tika aplūkots vairāku pamattiesību ierobežojums, abu normu piemērošana tika vērtēta kā privātpersonai labvēlīgs risinājums, turpretim izskatāmajā lietā vērtējama diametrāli pretēja situācija, kas saistīta ar atlīdzības ierobežojumu piemērošanu.

Pirmkārt, Senāts norāda, ka ar nepamatotu vai prettiesisku brīvības ierobežošanu nodarītais nemantiskais kaitējums (*15.pants*) ir atsevišķi regulēts nemantiskā kaitējuma veids. Tādējādi tas uzskatāms par speciālo tiesību normu attiecībā pret vispārējo nemantiskā kaitējuma atlīdzinājuma noteikšanas kārtību (*14.pants*).

Administratīvā procesa likuma 15.panta septītā daļa nosaka: „Ja konstatē pretrunu starp vienāda juridiskā spēka vispārējo un speciālo tiesību normu, vispārējo tiesību normu piemēro tiktāl, ciktāl to neierobežo speciālā tiesību norma."

Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 14.pants lēmējiestādei un tiesai piešķir rīcības brīvību likumā noteiktajās robežās lemt par atbilstošāko kaitējuma atlīdzinājuma apmēru. Tādēļ arī 14.panta pirmajā daļā ir noteikts visnotaļ plašs apsvērumu klāsts, kurus lēmējiestāde un tiesa ņem vērā, nosakot kaitējuma apmēru, – nemantisko kaitējumu nosaka atbilstoši aizskarto tiesību un ar likumu aizsargāto interešu nozīmīgumam un konkrētā aizskāruma smagumam, ņemot vērā iestādes, prokuratūras vai tiesas rīcības raksturu (6.pants), apsūdzības smagumu, kriminālprocesa ilgumu, fiziskās personas personību un rīcību, līdzatbildību, kā arī citus konkrētajā gadījumā būtiskus apstākļus.

Turpretim Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 15.pants šādu rīcības brīvību neparedz, bet gan nosaka skaidru un nepārprotamu kaitējuma atlīdzības aprēķina kārtību. Tādēļ arī Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 15.panta astotā daļa ietver atsevišķi regulētus izņēmumus likumā noteiktā atlīdzības apmēra samazināšanai – personību raksturojošas ziņas un līdzatbildību.

No minētā izriet ka Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 14. un 15.pantā izmantotas radikāli atšķirīgas un savstarpēji nesalīdzināmas regulēšanas metodes, līdz ar to arī abās normās ietvertie kritēriji kaitējuma atlīdzības samazināšanai nevar tikt izmantoti savstarpēji aizstājošā un papildinošā veidā. Kā

norādīts Kaitējuma atlīdzināšanas likuma projekta anotācijā, likumprojekts paredz noteikt konkrētu summu, kādu valsts piešķir kā morālā kaitējuma par atrašanos apcietinājumā atlīdzinājumu. Šāda atlīdzības piešķiršanas procedūra vispārīgā gadījumā neparedz iestādes tiesības un pienākumu izvērtēt un lemt (ar likumprojektā paredzētu izņēmumu) par kompensācijas apmēru, izvērtējot konkrētās personas individuālo stāvokli, īpašības un situāciju, bet paredz visām personām vienlīdzīgu atlīdzības apmēru par nepamatotu brīvības ierobežošanu (*12.Saeimas likumprojekta Nr. 578/Lp12 „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija), pieejams: http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/D358C46EE64B01CFC2257FB5003F122B*).

Apkopojot minētos apsvērumus, Senāts atzīst, ka likumdevējs Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 15.panta astotajā daļā apzināti ir noteicis ekskluzīvus kritērijus kaitējuma atlīdzības apmēra samazināšanai, un šis regulējums izslēdz vispārējā tiesību normā minēto kritēriju izmantošanu atlīdzinājuma apmēra samazināšanai.

Otrkārt, Senāts noraida Tieslietu ministrijas apsvērumus arī tādēļ, ka arguments par Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 14.pantā ietvertajiem kritērijiem nav attiecināms uz Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 15.panta astotās daļas interpretāciju. Tieslietu ministrijas centieni piemērot Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 14.pantā noteiktos kritērijus pēc būtības ir vērsti uz Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 15.panta astotās daļas tvēruma paplašināšanu, izmantojot citā normā noteiktos kritērijus atlīdzinājuma samazināšanai. Tādējādi šie apsvērumi ir vērtējami kā arguments par analoģijas piemērošanu.

Administratīvā procesa likuma 17.panta otrā daļa nosaka: „Ja iestāde vai tiesa konstatē tiesību sistēmā nepilnību, tā var šo nepilnību novērst, arī lietojot analoģijas metodi, tas ir, sistēmiski analizējot līdzīgu gadījumu tiesisko regulējumu un šīs analīzes rezultātā konstatētos tiesību principus piemērojot konkrētajā gadījumā. Ar analoģiju nedrīkst pamatot tādu administratīvo aktu, kurš ierobežo adresāta cilvēktiesības."

Kā jau tika secināts, likumdevējs Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 15.panta astotajā daļā ir apzināti noteicis kritērijus kaitējuma atlīdzības apmēra samazināšanai. Šādā situācijā nav konstatējama tiesību sistēmas nepilnība, kuru būtu nepieciešams risināt ar analoģijas palīdzību.

Nepamatota tiesību aizskāruma gadījumā ikvienam ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu. Šīs pamattiesības ir nostiprinātas Satversmē, un to ierobežošana pieļaujama vienīgi uz likuma pamata. Pamattiesības ierobežojošs administratīvais akts nav pamatojams ar analoģijas metodi, un līdz ar to šāds arguments nav atzīstams par pamatotu arī tiesas procesā.

[12] Tieslietu ministrija pauž viedokli, ka apgabaltiesa nav izvērtējusi cēlonisko saikni starp pieteicēja rīcību un kaitējumu. Pieteicēja prettiesiskās darbības, iekļūstot Ādažu militārajā bāzē, sniedz pamatu līdzatbildības konstatēšanai. Noraidot minētos apsvērumus, apgabaltiesa nepareizi interpretējusi un piemērojusi Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 15.panta astoto daļu, kopsakarā ar likuma 8.pantu.

Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 8.pants noteic, ka privātpersona ir līdzatbildīga par tādu kaitējumu, kura rašanos izraisījusi tās rīcība kriminālprocesa vai administratīvā pārkāpuma lietvedības laikā, apzināti uzņemoties citas personas vainu par noziedzīga nodarījuma vai administratīvā pārkāpuma izdarīšanu vai citādi apzināti izraisot kaitējuma rašanos.

Saistību starp prettiesisku rīcību un kaitīgajām sekām raksturo cēloņsakarība. Lai gan Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 8.panta tekstā šāds termins netiek lietots, arī privātpersonas līdzatbildības apstākļos šī norma pēc būtības prasa konstatēt cēloņsakarību starp personas rīcību un nelabvēlīgo seku iestāšanos.

Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 7.pants noteic, ka tiesības uz kaitējuma atlīdzinājumu rodas, ja starp iestādes, prokuratūras vai tiesas prettiesisko vai nepamatoto rīcību un privātpersonai nodarīto kaitējumu pastāv tieša cēloņsakarība — objektīva saikne starp iestādes, prokuratūras vai tiesas rīcību un tās radīto laika ziņā vēlāk sekojošo kaitējumu, proti, minētā rīcība radījusi un noteikusi kaitējuma iestāšanās reālu iespēju un ir galvenais faktors, kas nenovēršami radījis šo kaitējumu.

Nemantiskajam kaitējumam šādā gadījumā vajag būt saistītam ar atbildētāja rīcību tādā veidā, lai varētu konstatēt, ka tieši atbildētāja rīcība ir radījusi cietušajai personai kaitējumu, par kuru tiek lūgts piedzīt morālā kaitējuma atlīdzību (*Senāta 2020.gada 29.oktobra sprieduma lietā Nr. SKC-1089/2020 (ECLI:LV:AT:2020:1029.C26158117.18.S) 8.2.punkts*).

Kaut arī Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 7.pants ir attiecināts tieši uz valsts atbildības novērtēšanu, Senāts atzīst, ka šie paši kritēriji būtu piemērojami arī privātpersonas līdzatbildības novērtēšanai.

Apgabaltiesa spriedumā ir atzinusi, ka pieteicējs ir veicis neatļautu darbību, par ko viņš varēja tikt sodīts administratīvi. Tomēr ar to vien pieteicējs nevar tikt atzīts par līdzvainīgu viņa turēšanā apcietinājumā. Galvenais iemesls, kāpēc pieteicējs atradās apcietinājumā, bija tas, ka viņa rīcība kļūdaini tika uzskatīta par noziedzīgu nodarījumu. Šis kļūdainais secinājums nebija atkarīgs no pieteicēja un attiecīgi pieteicējs nav apzināti veicinājis viņa nokļūšanu apcietinājumā.

Līdz ar to Senāts atzīst, ka apgabaltiesa ir vērtējusi pieteicēja darbības un to cēloņsakarību ar nepamatota apcietinājuma piemērošanu, un tādējādi nonākusi pie secinājuma, ka konkrētajos apstākļos personas līdzatbildība nav konstatējama.

Papildus minētajam, Senāts uzsver, ka par līdzatbildību Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 8.panta izpratnē var tikt atzīta vienīgi personas rīcība kriminālprocesa vai administratīvā pārkāpuma lietvedības laikā. Respektīvi, personas rīcība pirms kriminālprocesa vai administratīvā pārkāpuma lietvedības uzsākšanas, nav uzskatāma par pamatu līdzatbildības konstatēšanai.

Atbilstoši Kriminālprocesa likuma 372.panta pirmajai daļai, kriminālprocess tiek uzsākts ar procesuāli pilnvarotas amatpersonas lēmumu. Izskatāmās lietas apstākļi liecina, ka kriminālprocess pret pieteicēju tika uzsākts tikai pēc viņa aizturēšanas. Tādējādi pieteicēja prettiesiskās darbības, kuras veiktas pirms kriminālprocesa lietvedības uzsākšanas, nesniedz pamatu līdzatbildības konstatēšanai Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 8.pants izpratnē.

Senāts atzīst, ka apgabaltiesa ir pareizi interpretējusi un piemērojusi Kaitējuma atlīdzināšanas likuma 15.panta astoto daļu, kopsakarā ar likuma 8.pantu, jo pieteicēja rīcība pirms kriminālprocesa vai administratīvā pārkāpuma lietvedības uzsākšanas netiek aptverta ar likumā noteikto līdzatbildības definīciju.

[13] Ņemot vērā minētos apsvērumus, Senāts atzīst, ka apgabaltiesa ir pareizi interpretējusi un piemērojusi Kaitējuma atlīdzināšanas likuma normas, kas nosaka nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanas kārtību par prettiesisku brīvības ierobežošanu, kā arī normas, kas nosaka priekšnoteikumus kaitējuma atlīdzības samazināšanai, bet Tieslietu ministrijas kasācijas sūdzībā ietvertie iebildumi ir nepamatoti.

Rezolutīvā daļa

Pamatojoties uz Administratīvā procesa likuma 348.panta pirmās daļas 1.punktu un 351.pantu, Senāts

nosprieda

Atstāt negrozītu Administratīvās apgabaltiesas 2020.gada 11.novembra spriedumu, bet Tieslietu ministrijas kasācijas sūdzību noraidīt.

Spriedums nav pārsūdzams.

A. Guļāns D. Mita L. Slica